

כולם המשיכו לשיבות טובות באמריקה, וכמעט כולם הקימו בתים של תורה, וילדיהם גדלו כבני תורה גם בארה"ב וגם בארץ ישראל.

על אחד מהם שמעתי בזמנו מחבריו, כי בהיותו בפולין לאחר המלחמה לא עמד בפיתוי, וכדי להחיות את נפשו ניאות לעסוק אף במכירת דבר-אחר. והנה גם הוא השתקם והתחזק, וראה ברכה והצלחה בלימוד התורה, עד כי בנה בית נאמן בישראל" - מסכם רבי יוסף הורביץ⁴.

הוא אשר אמרנו, ר' מוט'ל דרש למען הילדים את המיטב שבמיטב שניתן היה להציע ולספק להם. את כל הכוחות והכלים לגדול ולהיות יהודים יותר שלמים ויותר נעלים. יהודים של תורה, לא רק של דרך ארץ. והוא פעל לשם כך בהענוויל ובאקסלבן, בבאיי ובורסאי. בכל אתר ואתר בו התרכזו הפליטים הצעירים.

הרואה ב'שושני'

העיר פריז, כמוקד השכלה מרכזי באירופה, שימשה בין היתר כמרכז לפילוסופיה כללית, שרחשו בו גם יהודים בעלי שם עולמי. ר' מרדכי, כמי שהיה לו יד ושם גם בכמה מן החכמות, נדרש לא פעם להשמיע את קולו גם במקצוע זה. אלא שלדברי מקורביו הרבה להתחמק, אם לא למען תכלית עניינית, לשם חיזוק היהדות וכדומה.

הוא עצמו חש בסכנה הנשקפת ליהודי צרפת, ויותר מכך לצעירים מוכשרים שנקלעו אליה ממזרח וממערב, והשתדל לעמוד על המשמר, ולהגן עליהם מפני רוחות רעות שנשבו בעת ההיא.

באותם ימים הופיע בצרפת חכם מסתורי בעל ידיעות מופלגות בכל מקצועות התורה. ספרי התנ"ך והתלמודים היו פרושים בזיכרונו לפרטיהם ודקדוקיהם. גם בחכמות חיצוניות היה בקי. דמות שהרשימה את כל רואיה, ובד בבד נותרה עלומה ונסתרת.

גם שמו הפרטי לא נודע בקהל. הוא סרב להזדהות ולכן גם לא עלה לתורה. תלמידיו השתמשו בשם "הרב שושני", "מר שושני" או "החכם שושני", שאף הוא נחשד כשם בדוי. עברו וקורות חייו היו חתומים. כל שידעו עליו התמקד בהווה, ובזה היה חומר למכביר לשיחה ולדיון.

4. מיוצאי ישיבת מיר בפולין ושנחאי שהתגלגל לצרפת, ונמנה על צוות הרמי"ם במקום. לימים ראש ישיבת "חידושי הרי"ם" בתל אביב.

מה שלא הוטל בספק הוא זכרונו הפנומנאלי. שפות רבות היו שגורות על לשונו. כל ספר שעבר לנגד עיניו, ידע לצטטו על פה. כל הרצאותיו, והיו רבות כאלה, נמסרו על פה. מעולם לא הכין את שיעוריו והרצאותיו. משהופיע במקום המיועד, ביקש להציע נושא לפי בחירת הנוכחים, והחל להרצות את דבריו לאורך שעה ארוכה.

משהתגלגל לניו יורק עשה לפרנסתו בלהטוטי דעת והשכלה. היה מופיע בציבור ומזמין אי מי מהקהל לבחור ולהעמיד שלושה חפצים שונים, נעדרי קשר כלשהו, והוא ישזור וירקח סביבם הרצאה אחת, מושלמת ומרשימה. מסוגל היה להרצות בכל נושא שבעולם. הן היהודי והן הכללי. ואף בעולם הנוצרי והמוסלמי גם יחד.⁵

בימי פריז עסק בעיקר במסירת שיעורים בתלמוד ובמחשבה, לחוגים שונים של תלמידים, והשפעתו עליהם היתה מכרעת. מפי אחד משומעי לקחו שמענו את התיאור הבא:

"בביקור ראשון שלי בבית הכנסת בפריז אחרי המלחמה, מצאתי בתום התפילה כ-25 אנשים מבוגרים מתכנסים סביב איש לא מרשים במיוחד, אך השיעור שמסר היה מרשים להפליא. בהירות, גאונות ובקיאיות כזאת לא פגשתי מעודי. מכאן ואילך השתדלתי לא לדלג על אף שיעור שלו. היה גם פילוסוף מעמיק ביותר, אישיות מרתקת. מאד הערצתי אותו. ידע לתלות בשלוש מלים כל כך הרבה תוכן ורעיונות, ממש הוקסמתי משיעוריו. הייתי להוט אחריו".
דא עקא, שמצבו הרוחני אף הוא היה לוט בערפל. האם בחצר בית המדרש נטע אהלו כאישיות רוחנית תורנית, ולמצער כאיש כשר וישר. או שמא שנה ופירש מהיכל הקודש אל קתדרת ההשכלה. ומי יודע, אולי אף במינות נגע ונפגם. מסתבר כי אפילו הגדרתו כשומר תורה ומצוות לא היתה חד משמעית.
אחד משומעי לקחו טען באזנינו: "יתכן שהפילוסופיה שלו היתה מודרנית, אבל מבחינת שמירת מצוות לא ראית משהו שונה. היה יהודי חרד שהתפלל בהתפעלות". ואילו עמיתו מגדולי תלמידיו מציין: "קראו לו 'רבי', אך לא ידעו אם שמר מצוות..."⁷

5. מפי ידידנו ר' משה שויבר מירושלים, שהכירו שנים רבות בשטרסבורג שבצרפת, בירושלים ובמונטבידאו שבאורוגוואי, מתוכן כשנה וחצי שהחזיקו בביתו.

6. מפי מר חיים הערש קאהן, מאוסלו - נורבגיה.

7. הראשון מר קאהן הנ"ל, ומשנהו הסופר אלי ויזל בספרו "שירת המתים". שניהם חברים עוד

משנפטר בשנת תשכ"ח באורוגוואי שבדרום אמריקה, נכתבו על מצבתו המילים האלו: "הרב והחכם שושני ז"ל, לידתו וחיייו סתומים בחידה". רק לאחרונה

נחשפה זהותו האמיתית כהלל פרלמן, כנראה יליד בריסק, מתלמידי "מרכז הרב" בירושלים, שיום אחד נעלמו עקבותיו. התנהלותו המוזרה בזהות בדויה, נותרה חתומה עד עצם היום הזה.⁸

מצבת החכם שושני

מי שתהה על קנקנו בימי צרפת, והצליח להביט לא רק

בקנקן אלא במה שיש בו, הלא הוא הג"ר מרדכי פגרמנסקי. כפי שלמדנו מתוך עדותו של הג"ר אהרן מונסונגו, רבה של מרוקו, מפיו התוועדנו לראשונה לשם 'שושני':

"בהיותי תלמיד ישיבת 'חכמי צרפת' באקסלבן, הודעתי פעם לרבי מרדכי, אותו שימשתי רבות, כי אני מתכוון לנסוע למחנה בפריז. הוא שאל אם אני יכול לוותר על כך, ועניתי בשלילה, היות והתחייבתי לכהן שם כמדריך.

רבי אהרן מונסונגו רבה של מרוקו

במחנה היה אמור להשתתף יהודי

מהחידר והישיבה בסיגט שברומניה. ומספר מר קאהן: "אלי היה תלמידו וידידו הקרוב בפריז. הם היו לומדים בערבים, ולפרנסתם יושבים בבית ההלויות לשמור על מתים, כדי לממן את לימודי האוניברסיטה".

8. מפי מכרו ר' משה שויבר הנ"ל.

תלמיד חכם שהכרתי, שושני שמו, ורבי מרדכי רצה שלא תהיה לו השפעה עלי. מה עשה? הצטרף אלי לכל ימי המחנה, ולו כדי שלא אשאר לבדי במחיצת האיש. אולי מיותר לומר, אבל במחנה למד ר' מרדכי כדרכו בשקידה עצומה, כאילו ישב בביתו.

אך ראה זה פלא. כיצד קם ויצא לנסיעה בת שעות ארוכות, והתעכב במשך שבועיים ימים הרחק ממקומו, כל זאת למען הצל בחור אחד מישראל מהשקפות זרות!" - דברי הרב מונסונגו.

ממקורות נוספים למדנו, כי אף אם כוונתו הראשונית היתה להציל נפש אחת גרידא, אבל המציאות עלתה בהרבה על התכנית הצנועה. רשות הדיבור לרבי רפאל קאהן מאקסלבן:

"את שושני ידעתי עוד מלפני המלחמה, בעיר הולדתי שטרסבורג. אולם רק משגדלתי והגעתי לישיבה שמעתי ולמדתי כי זהותו ומהותו עוררו שאלות ותהיות רבות.

בשנים ההן נהגו לערוך כינוסים ומחנות רבים עבור שרידי המלחמה. לאו

דוקא מיוצאי מזרח אירופה. הלא צרפת אף היא היתה כבושה תחת מגפי הקלגס הנאצי, ובכל אותן שנות מלחמה ושואה לא התקיימו ישיבות במדינה, ודור של צעירים גדל בלא תורה. כך שכולנו היינו חלשים ונזקקנו לחיזוקים.

שושני ערך או השתתף בכינוס כזה

שוטרי המשטר הצרפתי משתף הפעולה עם הנאצים, עוצרים יהודים בפריז (20,08,1941)

בפריז, במסגרת מחנה קיץ. ור' מרדכי, שהתלווה לבחור הישיבה בשם אהרן מונסונגו, עורר וויכוחים נוקבים עם שושני, לבל ישפיע בדעותיו על הצעירים.

מכאן ואילך יותר ויותר התייחסו אליו כבעל דעות כוזבות, אשר השפעתו על הנוער מסוכנת".

להופעתו של ר' מוט'ל במחנה היו אפוא השלכות מרחיקות לכת על הצעירים שפקדו את הכינוס. כך טען גם רבי גרשון כהן, לימים מנהל ישיבת "חכמי צרפת" באקסלבן: "בואו למקום היה גורלי מאד עבורי, ועבור צעירים רבים אחרים. הויכוחים שהתפתחו שם בעקבות נוכחותו המשמעותית של ר' מרדכי, השפיעו עלי והכריעו את עתידי בהחלטה שלא להצטרף לפעילות הארגונית של שושני וחבריו"⁹.

אט אט נחשפה בציבור התורני הידיעה וההכרה כי האיש אינו טלית שכולה תכלת, ומוטב שלא ללכת שבי אחרי קסם הרצאותיו, התלושות ורחוקות מעולמו של בית המדרש.

"אכן זוכר אני את האיש הזר והמוזר הזה, מגלה לנו הרב פנחס גרומן מלוס אנג'לס. גם כאשר פקד את מעונו של רבי מרדכי פגרמנסקי, לשיחות שאינני יודע טיבן. כבר אז שמענו בו שהיה איש מפוקפק. נזכר אני משבת אחת, שנערכה בישיבה-קטנה ב'ורסאי' סעודת 'שבע ברכות' במסגרת 'סעודה שלישית'. דומני לשני חתנים יחדיו. שושני קם לשאת דרשה, ובחלוף דקות אחדות התרומם אחד המשתתפים ומחה נגד דבריו, שממילא הסתיימו בו ברגע"¹⁰.

כמו כן יעידו שני משפטים מפי שניים ממידועי הקרובים של שושני, אשר הכירו את מה שלא ידעו רבים זולתם. משפט אחד כתב תלמידו הסופר אלי ויזל: "הוא לימד אותי קודם כל להטיל ספק בכל. כמי שבא מבית דתי מאוד, זה היה חשוב מאוד בשבילי..."¹¹. והשני, עדות רבי משה לייזר מאנטוורפן, שעבד לצדו בהוראה: "ספרי אפיקורסות היו יוצאים מתחת חיקו. ספרו של 'פרויד' למשל היה מונח תדיר בכיס מעילו"¹².

9. מפי בתו מרת מאיר מבני ברק.

10. "זו התמונה שעומדת לנגד עיני. הייתי צעיר ולא ידעתי את כל הרקע, אבל הבנתי שדבריו היו שלא לרוח הישיבה". ראה להלן פרק "אשת חיל מי ימצא" עמ' 563, כי הישיבה ערכה סעודת שבע ברכות לר' מוט'ל ולעוד שני חתנים יחדיו, ואולי באותה שבת מדובר.

11. בספרו "כל הנחלים הולכים אל הים". עוד מספר על חבר ללימודים אצל שושני שהזהירו: "האיש הזה רוצה לערער את האמונה שלנו. הוא מפחיד אותי". החבר היגר לברוקלין "ונעשה שם לראש ישיבה ולאחד הפוסקים ההלכתיים הגדולים של דורו". הכוונה להג"ר מנשה הקטן קליין.

12. מפי חתנו רבי יעקב הכהן, המוסיף: השניים היו חברים בארגון "בחד"ד - ברית חלוצים דתיים" בפרז, ומסרו שיעורים והרצאות לצעירים. חמי לימד שם תנ"ך, ישן עם שושני בחדר אחד, והבחין בהנהגותיו המוזרות. במיוחד אהב לערער לבעל כשרון את בטחונו בידיעותיו ויכולותיו.

כיום ניתן אפוא לקבוע, כי הגם שהיה חתום וסתום, ולא חשף אפילו טפח מקורותיו ואורחותיו האישיים, דוקא הג"ר מרדכי פגרמנסקי הטיב לזהות את טיבו ואופיו, ואף להתריע ולהרחיק מפניו.

"ויהי בישורון"

בערים שונות בצרפת התנהל ארגון נוער דתי בשם "ישורון", שיובא והועתק ממדינת אשכנז כבר לפני המלחמה. לעומת הארגונים הציוניים דתיים מבית "המזרחי", נחשב "ישורון" ליותר דתי. אך גם אופיו לא ענה על דרישות הציבור החרדי, האמון על גדרי ההלכה, כגון הפרדה בין המינים, והמנעות משירה מעורבת.

כמו בשאר סוגיות החינוך בצרפת, נתבקש ר' מרדכי להביע דעתו דעת תורה גם בנושא תנועות הנוער, והוא נענה לכך ברצון. מסופר כי ראשי "ישורון" באו לדבר עמו באקסלבן, וכנראה שרצו ממנו הכרה חיובית בתנועתם. הוא דיבר איתם בנושאים השונים, ובין היתר גילה את השקפתו על שיטת האבולוציה מבית דרווין, והם התפעלו מאד מחכמתו.

או אז שאלוהו על איש פלוני, אם ניתן לסמוך עליו בענין חינוך הנוער, והשיבם כי אינו שש לדבר על אדם פרטי, אבל ממליץ שלא לאפשר לו לעסוק ולטפל כלל עם הנוער¹³.

אחד העסקנים החשובים ביותר למען חינוך הדור הצעיר בצרפת בכלל, ובשטרסבורג בפרט, היה רבי ישי מאיר, המכונה פרופסור ז'אן מאיר, שכאמור עמד בקשר רצוף עם ר' מוט'ל. בין היתר טיפל ר' ישי, ביחד עם נוות ביתו, בהקמת ארגון נוער חרדי בעירו שטרסבורג, תחת סניף "אגודת ישראל" שהקים במקום.

מתוך מכתבים שכתב רבי מרדכי למשפחת מאיר, ותצלומם הגיעו לידינו, עולה כי סייע להם לא רק בייעוץ ובפתרון שאלות קשות שעלו על הפרק, אלא אף תמך בהם כלכלית בכספים שגייס עבורם. באחד המכתבים מדגיש ר' מרדכי שהכסף נודב עבור לימודי יהדות עם ילדים, ומבקש לדעת מה מספר הילדים הלומדים. זאת ועוד, מכיון ששאף להרחיב את היריעה מעבר לקיים, דרש לקבל הערכה, מה יהיו העלויות של החזקת מאה ילדים בשיעורי היהדות.

13. זאת ועוד פרטים שהובאו להלן, מאת מרת כהן אלמנת רבי גרשון הנ"ל.